

4. Заварыкин И. И. История возникновения и развития зарубежного уголовного законодательства об ответственности за изнасилование, а также его роль в защите прав женщин на половую неприкосновенность и свободу. – Вестник Томского государственного университета. – 2013. – № 376 – С. 126–131.
5. Лихт Г. Сексуальная жизнь в Древней Греции. – М.: Крон-пресс, 1995. – 400 с.
6. Макарова Н. И. Тайные общества и секты: культовые убийцы, масоны, религиозные союзы и ордена, сатанисты и фанатики. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://coollib.com/b/69675/read>.
7. Сельченко К. В. Психология сексуальных отклонений. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.aquarun.ru/psih/sex/default.htm>.
8. Тэннзхилл Р. Секс в истории. – М.: Крон-пресс. – 1995. – 398 с.

КОЗАЧЕНКО Олександр Васильович
УКОЛОВА Юлія Юріївна

«ЗЛОЧИН» І «НЕЗЛОЧИН» В ДЖЕРЕЛАХ ДАВНЬОРУСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Виникнення права на українських землях, що повністю співпадає із загальними тенденціями розвитку права країн Європи, здійснювалось в умовах інституалізації окремих соціальних регуляторів, які склалися в процесі самоусвідомлення людини та формування її природної окремоті. Серед таких соціальних регуляторів особливе місце займає кримінальне діяння. Під кримінальним діянням слід розуміти будь-які діяння за вчинення яких передбачається застосування кримінального покарання.

Формування кримінального законодавства взагалі і нормативних основ визначення злочину зокрема, традиційно пов'язується з виникненням і широким застосуванням «архаїчних першонорм», серед яких особливе місце займає табу, на засадах якого і формуються змістовні ознаки кримінального діяння, тобто забороненої під загрозою відповідальності поведінки.

Із категорією «табу» традиційно пов'язується найбільш стародавня вимога до всіх суб'єктів не вчиняти дії, яким приписувався одночасно аморальний та суспільно небезпечний характер, а джерела формування табу мали персоніфікований характер і приписувалися предкам. Люди за допомогою табу почали створювати певний збалансований між людиною і оточуючою природою порядок, своєрідний статус-кво, який порушується вчиненням заборонених дій. Таким чином, заборони-табу отримують всеохоплюючий та абсолютний характер і не допускають виключень, оскільки апеляція могла бути спрямована виключно до предків, відсутність яких унеможливлювала вирішення спірних питань.

Позитивним моментом виникнення табу можна вважати створення певної ідеології необхідності дотримання окремих установлень суб'єктивного характеру і визнання суспільно корисним обмеження поведінки людини з метою охорони окремих соціальних цінностей. Враховуючи, що методом кримінального права традиційно розглядається метод заборони на вчинення окремих діянь, можна зробити висновок про те, що перше нормативне регулювання суспільних відносин має кримінально-правову природу і стає підставою для подальшого розширення соціально виправданої системи регулювання відносин між людьми шляхом надання забороні нормативно-правового характеру [1, с. 44].

Особливу роль у формуванні кримінального права давньоруського періоду відіграли звичаї, які виникають на засадах табу і таліону з подальшою трансформацією у звичаєве право, застосуванням якого відрізняється не тільки епоха давньоруської держави але й польсько-литовський період. Звичай як правило поведінки, що склалося в суспільстві шляхом багаторазового використання і формування соціальної ідеології визнання такої поведінки як схвальної і відповідної культурним традиціям соціального середовища, набуваючи ознак загальнообов'язковості, трансформується у звичаєве право, яке слід вважати особливостю розвитку кримінального права на українських землях.

У межах російської історичної школи права, яка досліджує процес формування права як певну адаптацію соціальних норм, що відповідають загальним засадам моральності до певної соціальної ситуації з наданням цим правилам загальнообов'язкового характеру, тобто ознак правового регулятора суспільних відносин, було визначено базові положення відповідності встановлень громадській моралі, які, відповідно до кримінального права, характеризуються таким: злочин розглядається як абсолютне зло, здатне завдати шкоди суспільному порядку, абсолютне зло дає підстави для застосування заходів, які визначаються на таких принципах: заходи мають бути спрямовані тільки проти винного, який свідомо вчиняє зло; щодо винної особи слід застосовувати примус настільки, наскільки було завдано шкоди потерпілому; добра мета не виправдовує антиморальні засоби [2, с. 169–172].

Слід зазначити, що звичай як елемент культури і правовий звичай як форма права вказують на наявність суттєвого зв'язку між правом і культурою. Роль звичаю у співвідношенні культури і права досить точно описав відомий дослідник звичаєвого права Л. С. Белогриць-Котляревський, який зазначав, що «зі впливом часу та успіхами культури дії первісної людини, як дитини, що розвивається, все більше проникаються усвідомленням, яке поступово звільняється від властивих їм примітивних інстинктів, відкривають двері розсуду, який, як такий, у силу властивої йому допитливості, прагне піднятися над стихійністю факту,

прагне підмітити його причину, відшукати відповідне йому виправдання. Наслідком цього, тобто завдяки участі думки, те, що є, перетворюється на те, що має бути; стихійно необхідне – факт стає усвідомлено необхідним – правом» [3, с. 2].

Перше повідомлення про злочинне діяння на нормативно-правовому рівні зустрічається у статтях 2 та 3 Договору 911 року Олега з Візантією, де кримінальні діяння іменувались як «проказа», «согрешеніє», «безчинство», «творить криво», «вчиняти пакості», а в ст. 10 цього договору «творити зло». Очевидно, що використана при формуванні договорів юридична техніка не передбачала застосування якоїсь єдиної категорії для позначення кримінального діяння. Доречи це свідчить і про те, що аналогічна ситуація існує і в більш розвинутому візантійському кримінальному законодавстві, яке, як відомо, формується на засадах рецепції римського права, що набуло значного поширення по всій території європейського континенту.

Значним етапом розвитку кримінального права епохи існування давньоруської держави можна вважати створення нормативних актів, за якими рівним чином визнається як кримінально-правовий, так і міжгалузевий характер, оскільки перші акти загальної дії не відрізнялися галузевою диференціацією. Відсутність жорсткої галузевої диференціації правових встановлень обумовлено декількома факторами, серед яких можна виокремити зачатковий характер виникаючих загальнообов'язкових правил поведінки, їх апеляційний характер, спрощеність суспільного життя людини, яке у повному обсязі могло бути врегульоване незначною кількістю норм. Особливе місце серед нормативних актів, які знайшли поширення в українських землях є, безумовно, Руська Правда. Цей правовий артефакт є предметом дослідження вчених етнографів, істориків, соціологів та, звісно, юристів [4] протягом останніх двох століть. Враховуючи значну увагу спеціалістів різних областей знань до цього документа, можна окреслити те коло досліджених питань, констатація яких стане передумовою для аналізу тексту Руської Правди із суто обмеженою метою – виявлення серед норм досліджуваної епохи положень, які стали передумовою для формування категорій злочину і проступку.

Зміст Руської Правди знайшов відображення у багатьох джерелах права: літописах, кормчих книгах та інших, які датуються XII століттям. У цілому істориками в структурі Руської Правди виокремлюються три збірники: так звана Правда Ярослава, Правда Ярославичей та Правда Довга. Правду Ярослава було складено не пізніше часів княжіння Ярослава, однак не всі устави Ярослава знайшли відображення у цьому нормативному акті. Правда Ярославичей пов'язується з епохою правління нащадків Ярослава і містить норми, зміст яких було узгоджено й відко-

риговано з урахуванням прогалин Правди Ярослава [5, с. 39–46]. Довгу Правду було сформовано за умов князівства Володимира Мономаха і складалася вона з двох частин: перша являла собою систематизований збірник Правди Ярослава і його синів, а друга за рахунок більш пізніх доповнень новими за змістом правовими інститутами (уставами) [6, с. 150–152].

В Довгій редакції Руської Правди для позначення злочину починає використовуватися така категорія як «мука», коли існує необхідність вказати на злочинне діяння, вчинення якого супроводжується завданням шкоди здоров'ю, та «сором», коли мова йде про заподіяння шкоди особистим правам, як правило, тим, що пов'язані з честю, гідністю та статевою недоторканістю. Проте, значного поширення набуває термін «образа», однак злочину або проступку, або навіть розмежування злочину від цивільно-правового делікту не існувало.

Із хрещенням Київської Русі змінилось ряд інститутів кримінального права, зокрема інститут статевого злочинів, злочинів у сфері свободи віросповідання [7, с. 26–27]. За церковним Статутом Святого князя Володимира та князя Ярослава кримінальні діяння почали позначатися як «кто приступитъ сии правила», «а кто установление мое порушитъ». Саме таке конструювання злочину свідчить про зародження такої ознаки злочинного діяння як протиправність, тобто порушення визначених правил.

Таким чином, до злочинів почали відносити не лише посягання, які завжди розглядалися як такі, що порушують сакральну заборону та ставлять під загрозу існування самих соціальних засад роду, як визначального елементу суспільства того часу, і які знайшли відображення в «табу», але й діяння, які порушують менш фундаментальні правила співіснування представників громади, настанови князя і характеризуються не формуванням безпосередньо в соціальному середовищі та санкціонування державою, а відзначаються безпосереднім створенням окремими органами держави позитивного права [8, с. 45–46].

Відповідно, формування змістовних властивостей поняття злочину на українських землях здійснюється на засадах соціальних цінностей (табу і таліону), які набувають ознак звичаю з подальшим отриманням правового закріплення, тобто необхідності загальнообов'язкового виконання. Кримінальний проступок формується в межах позитивного права, яке виникає в результаті виключно правотворчої діяльності державних органів і отримавши загальнообов'язковий характер набуває в українському праві ознак кримінально караного діяння.

Література

1. Кримінально-правові заходи в Україні: підручник / за ред. професора О. В. Козаченка. – Миколаїв: Іліон, 2015. – 216 с.

2. Гервагенъ Л. Л. Обязанности как основание права / Л. Л. Гервагенъ. – Санкт-Петербургъ: Типографія А. Ф. Штольценбурга, 1908. – 208 с.
3. Белогриць-Котляревский Л. С. Учебникъ русскаго уголовного права / Л. С. Белогриць-Котляревский. – СПб.; Х., 1903. – 618 с.
4. Гришук В. К. Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії і методології / Гришук В. К. – Львів: Світ, 1992. – 165 с.; Гришук В. Кримінально-правовий захист особи за короткою редакцією Руської Правди / В. Гришук [Електронний ресурс] // Режим доступу: LawSchool.lviv.ua.
5. Гуз А.М. Історія держави і права України: джерела права періоду Київської Русі / А.М. Гуз. – К.: КНТ, 2007. – 72 с.
6. Владимирский-Буданов М. Ф. Русская Правда (из «Обзора истории русского права») // Антологія української юридичної думки / [за заг. ред. академіка НАН України Ю. С. Шемшученка]. – Том 2. – К., 2002.
7. Земба В. М. Ответственность за насильственные преступления против половой свободы и половой неприкосновенности в древнерусском праве / В. М. Земба // История государства и права. – 2006. – № 9. – С. 22–28.
8. Дмитрук М. Д. Кримінальний проступок: правова природа та ознаки: монографія / М. Д. Дмитрук. – Одеса: «Юридична література». – 2014. – 224 с.

*ПУШКАР Ганна Михайлівна
ЯРМОЛЕНКО Анжела Олександрівна*

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ 1960 РОКУ ТА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ 2012 РОКУ

Серед основних суб'єктів кримінального провадження одне з вагомих місць посідає потерпілий, яким відповідно до чинного законодавства може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [1].

На сьогоднішній час питання, які стосуються потерпілого, як учасника кримінального провадження є актуальними та дослідженими різними вченими, а також науковцями як радянських часів так і сучасності. Слід відзначити таких, як М. І. Гошовський, О. Капліна, Л. Д. Кокорев, О. П. Кучинська, Л. І. Шаповалова, І. І. Потеружа, А. Ратинов та інші. Саме ці вчені зробили значний внесок у розвиток процесуального статусу потерпілого та сприяли встановленню його ролі у кримінальному провадженні.

Метою даної статті є визначити та порівняти процесуальний статус потерпілого у кримінальному провадженні за Кримінально-процесуальним кодексом України 1960 року та Кримінальним процесуальним